

A. Uljanows

Малѣ 6 кап.

Kančarainā Austrija

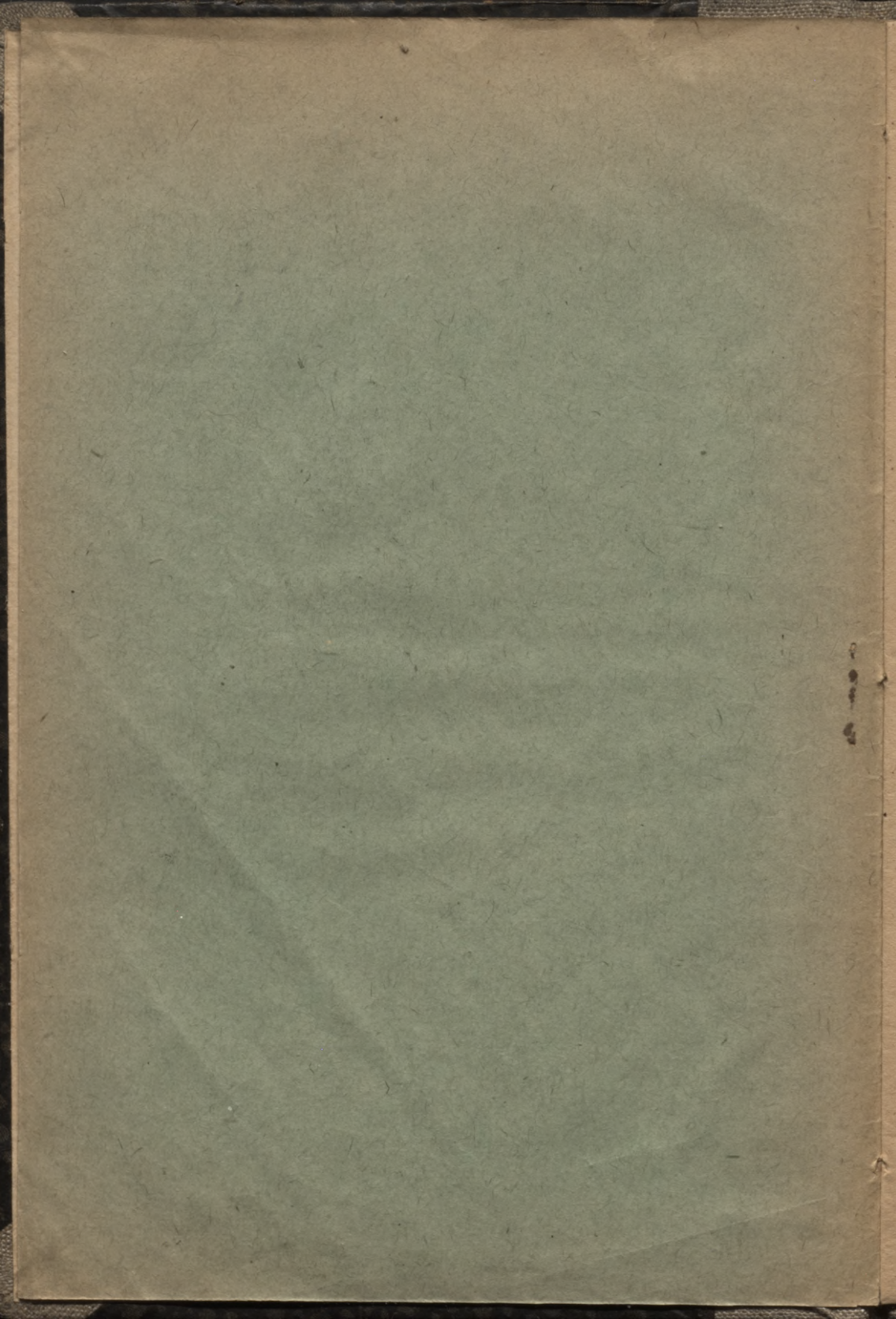
kā

Tautu ūchnaudseja

Rigā, 1914. g.

Sabiedrības „Dreon” apgahdibā.

A. Uljanows

Part. 59 1913

L $\frac{9}{684}$ m/f

L. V. R.
In 297764

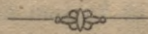
0309069146

Rankarainà Austrija

kà

Tautu schnaudseja

Tulk. J. Akots

• Foto: "... Kas sobenu is-
well, tee zaur sobenu tiks no-
maitati". (Mat. ew. 26,52).

Rigà, 1914. g.

Sabiedribas „Dreon" apgahdibà.

1953

Treschâ gadu fimteni pehz Kristus germanu tautas, kuras dšihwoja daschadâs Eiropas dalâs, sahla apweenotees ņaveenibâs. Allemanu ņaveenibâ eeradâs daudņas germanu tautas, kuras dšihwoja Keinas un Donawas upju augņchapgabalos. Ar allemaneem ņaveenojâs ari tahlaņ teem austrumos dšihwojoschee schwabi. Behdejee eenehna pa datai taiņni tos ņemes gabalus, kuri tagad peeder pee Austrijas walņts. Duhl, taņpehz Austrijas wahzeeschus ari tagad loti beeschi ņauz par schwabeem. Ustotâ gaduņimteni Austrija jau eeguņst leelu noņihni ņtarp žitâm Eiropas walņtim. Winas waldneeks Karlis Deelais top par Romas keisaru un walda pahr puš Eiropu. No ta laika daudņ pahrgroņibas notikušas Eiropâ un ari pašchâ Austrijâ, bet lihds pašchai Pruhņijas waras noņtirinaņchanai Wahzija ņchai walņtei bij leelš eespaids uņ wiņu Wahziju, un winas waldneeki walfaja Wahzijas un Romas keisara tituli. Scho tituli teem atnehma Napoleons I.

Uņ wiņas ņemes lodes naw otras tahdas walņtis, kâ Austrijas keisariste. Wiņa wina itkâ ņaschuhta no daschadu tautu lupatam un ņstrandam, pee tam wehl ar daschadam tizibam. Kaut ari Kreewijâ ir daudņ daschadu tautu, tomehr waldoschâ tauta mums ir kreewi. Par Austriju ari to newar ņazit. Tur waldoschâ tauta ir wahzeeschi, bet tee ņastahda maņako dalu no wiņeem eedņihwotajeem: no 52 miljoneem eedņihwotaju wahzeeschu Austrijâ ir tikai 12 miljoni. Pee tam wehl jaatņihmê, kâ atņewiņchlas tautas, kas ņastahda Austriju, lihds ņchim wehl naw aiņmirņuņchas ņawu patņahwibu, naw aiņmirņuņchas tos laikus, kad tâs bij neatkarigas karalistes, žaristes un knaņistes un lihds ņchim laikam uņtur ņawu walodu, ņawuņ tikumuņ un ņawas eeraschas.

Austrijas karaliste nodibinajâs tahlâ ņenatnê žaur eekaroschanâm un laupischanâm, bet eekarotâs tautas, neņkatotees uņ wiņâm puhlêm no eekarotaju-wahzeeschu puņes, neņatufa ar tâm; pat wahjâkâs no tâm ņkaita ņinâ uņtur pehdas no ņawas tahlâs pagahtnes dšihwes, kâ walodâ, tâ ari eestahdês.

Austrijas keisaristes grauds ir Austrijas herzogiste, kura ņastahw no wahžu mantoteem ņemes gabaleem. Pee tâs peeweenojâs Ungarijas karaliste jeb ņw. Stefana krona ņemes

gabali, kas fastahw fawukahrt no tšhetram walstim: ihpafchi no Ungarijas karalistes, Transilwanijas knasistes, Kroazijas un Slawonijas kroatu karalistem un Bosnijas un Herzegovinas ferbu semem. Tahlal nahf Bohemijas karalistes, fastahwaschas no Bohemijas, Morawijas un Silesijas, un beidsot Polijas karalistes semes ar Galiziju un Bukowinu un Rumanijas apgabalu, kas atrauta no Moldawijas.

Pateizotees tahdam Austrijas walsts fastahwam winā no wehrojama apbrihnojama daschadiba walodas sinā. Galkwenā walsts pilsehtā Winē, Austrijas erzherzogistē, seemelu prowinzēs runā wahzu walodu, bet deenwidus dala (Kraina, Štiriija, Karintija, Herza, Gradiska un Istrija) apdsihwota no daschadām flawu tautam, kuras runā fawās walodās.

Bohemija bij apdsihwota pa leelakai dakai no tšhecheem (flaweem), bet ar laiku tur nodibinajās dauds wahzu kolonijas, un Bohemijas seemel-reetrumu dala gandrihs wiša pahrwahzota. Tomehr ari tagad wairaf tā puši no Bohemijas eedsihwotajeem fastahdq flawi. Semes gabali, kuri agraf peedereja Polu karalistei, reetrumos apdsihwoti gandrihs weenigi no poleem, bet austrumos no rusineem, ar nedaudsu polu peemaisijumu, kuri sçe pa leelakai dakai muischneefi. Poli un rusini ir flawi un pehdejee ir radneezigi muhsu maskreeweem. Bukowinas eedsihwotaji fastahw no rusineem un moldaweem.

Ungarijas karaliste apdsihwota no madjareem ar leelu wahzu peemaisijumu. Slowaki tur apdsihwo semes gabalus, kas peesleenas pee Morawijas. Transilwanija bij apdsihwota no rumaneescheem, Kroazija, Slawonija un Dalmazija no sloweneem un kroatem; sçho apgabalu pilsehtās eedsihwotaju leelakā dala ir italeeschi. Pehz religijas wišas sçhās tautas ari atšçhtiras weena no otras un toti beeschi radneezigām tautam ir daschadas tizibas. Tā peemehram, poli ir katoli, bet rusini pareistizigi; kroati — katoli, bet serbi, kuri apdsihwo Bosniju un Herzegovinu, ir pareistizigi; rumani — pareistizigi, bet wahzeeschi — pa dakai katoli, pa dakai luterani.

Austrijas waldbiba agraf domaja sakauset wišas sçhās tautas weenā wejelā, kas runatu weenu walodu un lam buhtu weeniga walsts tiziba. Dauds behsdu iszeests un dauds asaru ifleets pee sçheem sakauseschanas mehginajumeem Austrijas lei-

sara Josefa 2. laikā. Tagad šhee mehginajumi atstahiti. Bet wahzu un ungaru kundsiiba dod fewi stipri šajust wiau apšpees-
stām tautam un ihpāšchi flaweem, kuras ne wahzeeschi ne ungaru nemihl, un isturās tā pret semalām buhtnem un wi-
šadi tos apšpeeschi.

Kaut ari flawi šastahda Austrijas eedšihwotaju wairakumu, tomehi wini naw ne ar šo šawā starpā apweenoti un ir pa-
doti wahzeescheem un austreescheem. Seemelos tschechi, slo-
waki, poli un rusini atrodas sem wahzu waras, bet deenwidos
flaweni, kroati un ferbi pa dakai padoti wahzeeschu warai,
pa dakai ungareem waj zitadi tā madjareem.

Wairak tā šints gadus atpakaļ Austrijas keisars bija
tai pašā laikā ari wahzu keisars un darija šawu eespaidu
uš wišām wahzu walstim ahrpus Austrijas un Wahzijas ro-
bescham. Kad Napoleons 1. šakahwa austreeschus, austree-
schu wal dneekam palika tikai Austrijas keisara tituls; tā wišch
šauzas ari lihds šchim.

Tani laikā Austrija bij šingri monarchiska walsts un kei-
sara wara bij neaprobeshota wišos apgabalos bes Ungarijas,
tura patureja šawu ihpāschu wal dibu ar augstākās muišchnee-
zibas un pilšoneem eewehletu šapulzi. Kāpjot uš trona Au-
strijas keisaram wajadseja kronetees Ungarijas pilšehatā Pres-
burgā (wehlaļ Budapeschtā) ar šw. Stefana kroni un šwehret
Ungarijas konstituzijai, t. i., teem pamatlikumem, kuri noteiza
ungaru tautas teesibas un brihwibas. Ungarijas karaliste dših-
woja deesgan paššahwigu dšihwi un tai bij šawa eescheja pahr-
walde, bet teesiba šehgt lihgunus ar ahrwalstim, uššahkt krau
un šehgt meeru, peedereja weenigi Austrijas keisaram.

Pehz Austrijas šakauschanas un ari wehlaļ pehz Na-
poleona 1. krišchanas Austrija palika wišs pa wežam un pat
wehl wairak paleelinajās wal dibas špaidi. Keisars Josefs 2.
zihtigi aiššargaja šawu neaprobeshoto waru un pee masakā
mehginajuma to aiššahrt loti bahrgi šodija wainigos. Wišch
eenihda wišas reformas, wišas labas pahrgrošibas šawā kei-
saristē, wišch to šalihdšimaja ar wežu mahju, tura war weegli
šabrukt, til lihds šahks to išlabot. Dailēs no tautas šadum-
poščauās tā mozija wiau, ša wišch weenmehr runaja par
šihnu ar rewoluziju, nepeelaida nelahbas pahrgrošibas pahr-

waldê un nowehrša šatru mehginajumu kontrolet walbibas darbibu no tautas pušes. Jozefa 2. waltšs darbiba pastahweja tilai eefšch tam — ušturet wezo, šatrunejušcho šahrtibu.

Tani laika Austrija wehl šahweja uš wezeem pamateem, kuruš nešafšchobija pat leelā frantschu revoluzija. Aristokratija tur atradās uš pašcheem augštumeem, pee leišara trona. Muišchneeki bij atšwabinati no šara klausibas un šahweja ahrpus wišpahrejām teešam; preešch wineem bij ihpašcha teeša; wineem weeneem bij teešiba eemantot muišchas un eenemt augštaloš waltšs deenestus. Sawos nowados wini bij preešchneeziba polizijai, no wineem atkarajās weetejā teeša un wini ari išdewa noteikumus preešch ruhpneezibas un amatneezibas. Semneeki pilnigi atkarajās no muišchas ihpašchneeka: winšch tos teešaja, atwehleja nodarbošchanos, šawahza no teem nodoklus nauda un grandā un pats winšch pahršinaja šaldatu nemšchanu.

Šai nelautu išplatitees atšwabinašchanas idejam un nemtu pawalstneekēem wehlešchanos nodarboštes ar šabeedriškeem darbēem, rimat un pat domat par teem, tika eewešta štingrakā zensura par wišeem drulas darbeem un šepenpolizija, šura ušraudšija eedšihwotajus. Speegi bij išplatiti wišur: šarp pilšehtneekēem un lauzineekēem, šarp študentēem, profesoerēem un pat šarp eerehndēem. Waltšs religija bij katoliska un wišas školās atradās sem garidšneezibas ušraudšibas. Šittautibneekus tilai zeeta, bet no šabeedriškeem deenestēem tos špeeda ahrā; teem wajadšeja ihpašchas atkaujas preešch semes piršchanas, preešch tirgošchanās teešibu eeguhtchanas un preešch tam, lai eeguhtu teešibas dšihwot pilšehtā, kluht par zunstes meištaru un eeguhtu preešchrozibas un teešibas, šahdas dod uniwersitati beigušcheem študentēem.

Šahda šahrtiba pehz Napoleona 1. gaššchanas turpinajās wairat tā diwodesmit gadus. Bet pa tam šarpan auga eedšihwotaju nemeers par wezo, šatrunejušcho waltšs šahrtibu un lihš ar to auga ari nazonalā apšina atšewiškās Austrijas tautās, auga zenschanās uš apweenošchanos un šawas gribas brīhwu išteiškšanu. Ruštiba, šura pamāšam nogatawojās tautā, parahbijās uš reiši wairalās weetās. Poli Krakowā šawehrejās, lai atjaumotu pošu karaliski, madjari Ungarijā

ar Pofchutu preekſchgalâ pagehreja isnihzinat muifchneeku pri-
wilegijas un paplafchinat tautas teefibas; par to pafchu dar-
bojâs Tranfilwanijâ un Bohemijâ. Bohemijâ ſahklâs ar tſche-
chu walodas jauneewefchânu ſawâs teefibâs. Bija pagahjuſchi
wairaf kâ diwi ſimts gadi, kopsch tſchechu tauta galigi krita
ſem Aſtrijas waras un no ta laika wahzu waloda tapa Bo-
hemijâ ne til ween par waldbibas walodu, kuru leetoja wijâs
waldbibas eefſahdês, bet ari par uniwersitates walodu, par wi-
ſas iglihtotâs ſabeedribas walodu; tajâ ne tilai runaja, bet
ari rakſtija un drukaja. Tſchechu walodu tureja par ſem-
neeku walodu, bet te nu ſchi ſemneeku waloda peepeſchi pa-
rahbijâs par apweenoſchânâs pamatu preekſch wiſeem tſchecheem.
Tajâ ſahkla atrâft wairaf ſkaiſtummu, nekâ wahzu walodâ, un ſahkla
winâ brihwi runat un rakſtit grahmatas. Lihds ar to tapa
ſinams, ka ſlawu walodâs runâ dands tautas, bet tâs wijâs
atſchirtas weena no otras. Tad radâs domas, ſakopot ſchâs
tautas, lai nodibinatu no tâm apweenotu walſti, kura buhtu
ſtipraka par wijâm zitâm. Schi kuſtiba teef ſaukta par pan-
ſlawiſku kuſtibu. Schai apweenoſchânâs kuſtibâ tſchechſi ge-
reja atbalſtitees uſ Kreewiju, kâ uſ tant laikâ weenigo ſlawu
tautu, organijetu neatkarigâ walſti.

Wija ſchi ruhgschana beidsot 1848. gadâ pahrgahja leelâ
rewoluzijâ, kurai gruhdeenu dewa frantschu rewoluzija tant pat
gadâ. Winê rewoluzija uſteefmoja peepeſchi, un waldbiba tu-
reja ſewi til wahju, ka pat neaiſſargajâs. Ta iſpildija wijâs
praſibas, ſahdas uſſtahdija rewoluzionarâ „Tautas teefibu aiſ-
ſtahweſchânâs komiteja“ un bij ſpeesta ſafaukt tautas ſapulzi,
eewehletu ar wiſpahreju balſoſchânu. Pehz tam keiſars ar ſawu
gimeni aiſbehgâ uſ Tirolî.

Pehz rewoluzijas Winê ſahklâs ari rewoluzija Ungarijâ,
bet pehz tam Galizijâ un Bohemijâ. Wiſur pagahreja pa-
plafchinat tautas teefibas, isnihzinat muifchneeku priwilegijas
un dibinat weetejo paſchwaldbibu. No ſahkuma waldbiba pee-
ſahpâs un dewa eefpehjamalos ſolijumus, bet tai paſchâ laikâ
gatawojâs ari uſ pretoschânos. Wiſbihſtamalais eefſchejais
eenaidneeks preekſch winas bij Ungarija, kura tihſoja atdali-
tees no Aſtrijas un jau iſfludinaja ſew republikas waldbiru

ar Rošchutu preeščgalâ. Bet tiklihdš waldiba ņajuta ņewi peeteņoški ņipru, wina energiņti apņpeeda rewoluziju Ungarijâ.

Ungarijâs rewoluzijâs apņpeeņĥana pahrwehrtâs par iņņtu ņaru ņtarp diwâm walņtim. Austruujâs waldiba wiņpirms iņņludinaja Roņchutu un wiņus wina peekritejuņ, dumpja dalibneekjuņ, par walņts nodewejeem. Tahdâ ņahrtâ par nodewejeem krita gandrihņ wiņa Ungarijâs tauta. Bet ari pate Austruujâ bij ņawuņahrt nodeweja atteezibâ uņ Ungariju, tapehņ ņa Austruujâs ņeiņars ņahpĥot uņ trona un kronesjotees ar Ungarijâs ņaralisteņ kroni ņwehreja Ungarijâs konņtiuzijai. Lai atņwabinâtoņ no ņĥi ņwehrafta, ņeiņars Ferdinands atteizâs no walbiņĥanas un uņ Austruujâs trona ņahpa Ferdinanda brahla dehņņ Franziņ-Joņefņ, kuruņ walba wehņ tagad.

Behņ rewoluzijâs apņpeeņĥanas wezâ ņahrtiba wiņur tika atjaunota un ari Ungarijâ tika iņnihņzinata konņtiuzija, bet Traņņilwanija, Kroazija, ņerbu apgabalņ tika no Ungarijâs atņĥkirti un toņ pahrwaldija eerehdni tâpat, ņa Ungariju. Tâ ņa wiņas wautâs bij peedalijuņĥâs rewoluzijâ, tad Austruujâs waldiba ari wiņas tâs apņpeeda, zenņdamâs tai paņĥâ laikâ ņaweenot atņewiņĥĥas walņts dalâs kopa un radit weenu nedalamu weņelu, padotu Austruujâs ņeiņara neaprobeņĥotai wirņwarai. Wiņâm ņaralisteem un ņaasisteem, no kuruņm ņastahweja Austruujâ, wâņadņeja pahrwehrtetees par weenņahrtĥâm gubernam un tikņ wiņur pahrwalditâm no weeniga Austruujâs eerehdna. Tâ ņa garidņneeziņa Austruujâ bij pilnigi padota waldibai, tad ta, protamâ, ņtahweja par winu un palihdņeja tai pret wiņeem, kuruņ wehņlejâs paplaņĥinat tautâs teefibâs, wina pat iņņludinaja ņatru politiku brihwiņu par „negodu“, bet daņĥado tautu zenteenuņ uņturet ņawu walodu, ņawâs teefibâs un eeraņĥâs — par paganibu, tapehņ ņa daņĥadiba walodâs zehluņņņ no Babeles juņu laikeem. Waldiba noņlehdņa ar garidņneeziņu ņabeedribu un atjaunoja walņti katolu baņniņâs kundņibu; katolu bihņņapeem tika atņihtâs teefibâs pahrraudņit ņkolas, zenņet grahmatâs un likņ laiņigâm waram peemehtrot no baņniņâs uņliktoņ ņodus.

Tâ taņ gaĥja Austruujâ lihds pat ņaram ar Italiju un Franziju 1859. gadâ. ņĥai ņarâ Austruujâ tika ņakauta un ņahĥâs winâs italeeņĥu prowintņĥu un ņaralistiņu apweeno-

ſchana weenâ neatkartigâ Italijs karalistê. Pehz ſcha neiſ-
dewigâ kara paſchâ Auſtrijas eekſcheenê ſahſtâs ruhſſchana,
bet kaſe bij tuſſchâ un kara ſpehſtâ waldbija nemeeri. Tas wiſſ
peespeeda waldbibu peekahptees un dot tautai konſtituziju. Pehz
ſchâs konſtituzijas parlaments ſaſtahweja no divâm palatam:
Tungu palatas (walſts padomes) un preekſchſtahwju pala-
tas (reichsrata). Deputatus iſwehleja weetejâs wehletaju ſa-
pulzes (landtagi); bet miniſtrus eezehla patš keiſars un tee
bij neatbildigi palatu preekſchâ. Tahdâ zekâ waldbiba tomehr
gribeja apweenot weenâ weſelâ wiſſâs Auſtrijas walſts dalas.
Bet ſewiſchti ſtipru preteſtibu wina ſaſtapa no Ungarijas pu-
ſes, kura nebuht newehlejâs ſaudet ſawu patſtahwibu. Scho
eekſchejo kilbu laikâ Auſtrija weda karu ar Daniju kopâ ar
Pruhſtij, bet wehlat ar pehbejo, ſakildojusēs ar to dehl Da-
nijai atmenuteem jemes gabaleem. Karſch ar Pruhſiju bij wehl
neiſdewigats, wekâ ar Italiju: Auſtrijas kara ſpehſt tika ga-
ligi ſalauts pee Sadowas un Auſtrija bij ſpeesta ſlehgt meeru
uj gruhſteem noteikumeem preekſch ſewis. No ſcha laika Au-
ſtrijas walſts eespaids uj Wahziju galigi kriht un pehdeſâ ap-
weenojâs ap uſwaroſcho Pruhſiju.

Karſch ar Pruhſiju darta ſtipru eespaidu ari uj Au-
ſtrijas walſts ſahrtibas eekſchejo pahrgroſibu. No ſcha laika
galigi nodibinas tã ſauktais dualiſms, t. i., keiſariſtes ſada-
liſchana divâs dalâs gluſchi lihdſigâs teefibâs un padotas
weenam wal dneekam: Auſtrija un Ungarija jeb Auſtro-Un-
garija. Franzis-Joſefs tagad ſauzas par Auſtrijas keiſaru
un Ungarijas karali. Abas ſchis puſes bij ſaiſtitas ar ko-
peju waldbibu, kaſ wadija preekſch abam walſtim kopejas leetas,
kuras pahrsin miniſtri, atbildigi abu walſtu parlamentu preek-
ſchâ. — No ta laika wara paſchâ Auſtrijâ bij ſadalita ſtarp
reichsratu (deputatu ſapulzi) un landtageem, tautas ſapulgem
17 prowinzēs.

Iſfludinaja wiſſu pilſonu weenlihdſibu likuma preekſchâ
un weenlihdſigâs teefibas wiſſâm walodam un tautam. Sa-
beedriſkee deeneſti kuwa peeeetami wiſſeem pilſoneem.

Tahdâ ſahrtâ Auſtrijas rakſtitâ konſtituzija dob tautai
loti plaſchâs teefibas. Bet dſihwê iſnahza zitadi. Likâs, ka
pehž tam, kad bij iſfludinataſ weenlihdſigâs teefibas wiſſâm

tautam un walodam, warës bñihwi atwehrt skolas ar weenas waj otras walodas mahzibu, bet pateesibã preeksch slawu tautam, kuras apdsihwo Austro-Ungariju, us latra sola gadijãsch schlehrschli, ihpaschi us laukeem. Das patz bij walodu finã. Wahzu waloda bij walsts waloda no sen laukeem. Tani runaja wisi waldbneeki, waldbiba un armija un tilai schai waloda wifas daudsãs tautas Austriã wareja saprast weena otu. Loti dabigi, ka wahzu waloda israhdiãs tã fakot wifsu walodu preekschgalã un winu weenlihdsgãs teesibas wajadseja aprobeshot ar weetejo waldbi un teesam. Newareja jau prafit no eerehdneem un teesnescheem, lai tee praftru wifas daudsãs Austriãs tautu walodas. Wisi schee nenowehrschamee schlehrschli weenmehr bijuschli Austriã par sadurjnju eemesleem starp tautam.

Plaschã wara, kuru eeguwa Austriã katoku garidsneeziãa pehz 1848. gada revoluzijas, nesastaneja ar jauno konstutuziju, kura solija pilnigu religijas bñihwibu. Us waldbibas preekschlikumu reichsrats isweda likumu, ar kuru wifas laulibas leetas tãa nodotãs no garidsneeziãas ziwilteesant un tãa nobibinata ziwillaulibas forma, kura bij tikpat likumiga, tã basnizas lauliba. Tautas apgãimoshanas leeta pahrgahjã walsts rokãs. Dalab wifas publifkãs skolas tãa atwehrtas preeksch wifseem pilsonem bes tizibas ischkiribas un wisi deenesti tautas isglihtibas leetã tapa peeeetami wifseem. Garidsneeziãai atkahwa tilai sawas ihpaschas priwatskolas, bet teescha eefaukschãndãs tautas isglihtibas leetã tai bij noleegta. Bes tam likums atkahwa katram pilsonim israudsitees preeksch sewis waj saweem behrneem tant kuru tizibu un aprakt draudses tapos ari bes kahdam religijas zeremonijam.

Schee likumi, atnembami garidsneeziãai waru pahp pilsonem un teesibas pahrsinat tautas isglihtibu, fazehla winã weseļu wehtru un dascheem bihsłapeem wajadseja ar waru atxemt laulibas schkirshanas leetas. Tuhli pehz schãs reformas tãa pahrgrosita ari Austriãs armija. Walsti tãa eewesta wispahreja kara klaušiba ar trihs gadu deenestu pehz pirmã eefaukuma un ar armijas skaita noteikshãnu us desmit gaubeem us preekschu.

Tãt laikã tschechi, usmudinati no Ungariãs preeksch-

iñmes, kura bij ſaweenojufes ar Austriju uſ pilnteejigas walſts teeſibam, wehlejās tahdās pat teeſibas ari ſew. Winai atmirejās, ka ſtarp keiſaru un karali un „Bohemijas tautu“ paſtahw lihgums, kurſch atjaunojams pee latras kaſpſchanas uſ trona ar ſwehraſtu, kuru dod karalis pee ſawas kronſchanas, un ſwehraſtu, kuru tad dod Bohemijas preeſchſtahwoji. Tā tad Bohemijas karaliſte ſaiſtita ar Austriju ar ihpāſchu lihgumu, kuram jābeidſas iiklai tad, kad iſbeigſees waldoſchā dinatiija. Un tapehž Bohemija newar uſlikt ne nodoklus, nedſ iſdarit ahreju aiſnehminu beſ jaunā lihguma ſtarp Bohemijas karali un tautu, winas likumigo preeſchſtahwoju perſonā.

Keiſars beigu beigās jau bij gatavs atſiht Bohemijai winas teeſibas, bet pret to uſſtahjās wahzeefchi, tā ari Ungarijas miniſtri, kuri baidijās no pañſlawiſma, t. i. no ſlawu tautu waras iſplehſchanaſ walſti.

Paſchā Ungarijā pehž lihguma ar Austriju un konſtituzijas iſſludinaſchanas walſts wara pahrgahja pilnigi walſti waldoſcho madjaru rokās, kaut gan tai laikā wimu bij iiklai druſku wairak par weenu zeturdaku no wiſeem Ungarijas eedſihwotajem, bet tee bij zeeſchi weenoti un ſaſtahweja no muiſchneeziibas ar dſilu patriotiſmu un no ne-iſglihtoteem, padewigeem lauku eedſihwotajem. Pahrejās tautas, kaut ari ſkaita ſinā leelakas, ſaſtahweja pa leelakai dakai no ſemneekem, tikpat neiſglihtoteem, tā ungaru ſemneekem. Schis tautas (ſlowaki, rumani, ſerbi) dſihwoja pa walſts nomalem deefgan meerigi un nedarija Ungarijai nekahdas raiſes. Winai wajadſeja rehlinatees iiklai ar Horwatiijas-Slawonijas karaliſti. Horwatiijā bij ſawa eekahrta, ſaws ſeims (tautas ſapulze), ſawa galwas pilſhehta Ugraſchja un ſawa walſts waloda. Winai bij ſawas teeſas, ſkolas un baſnizas eekahrta. Ungarijas parlamentā Horwatiijai bij ſaws kroatu miniſtrs un ta ſuhtija turp ſawus deputatus.

Ungaru palatās wiſām minetām tautām bij maſs ſkaiſs ſawu preeſchſtahwoju un ſeims ſaſtahweja gandrihſ weenigi no madjareem; tee zentās iſweſt tahdus likumus, ar kuru palihdſibu zitas tautas iikla apſpeeſtas Ungarijā. Tee iſweda likumu, ar kuru madjaru walodu aſfina par walſts wa-

lodu. Ta tapa obligatoriska ne tilai valdības aktis un universitatēs, bet arī tēfās, wīdejās mahzības eestahdēs un uš bšelszeleem.

Pehz kreewu-turku kara (1877—78. g.) par slawu atšwabinašhanu Austrija nehma uš fewi Bosnijas un Herzogowinas pahrwaldischanu, kuras tomehr. atradās Turzijas iwara. Austrija rihlojās it lā turku sultana wahrda.

Bosnija un Herzogowina stahw robeschās ar Serbiju un Melnkalni, apbšihwotas ar šchām walstim radneezigu tautu, kura runā ar wineem weenu walodu un peedet pee weenas un tās pašchas pareistizibas.

Senatnē Bosnija un Herzogowina, atšwabinajuschās no Horwatijas Karalistes, tapa patstahwigas walstis, pehz tam winas eekaroja Bizantija, tad Ungarija, tad Serbija un tā winas pahrgahja no weeneem eekarotajeem pee otreem. Bet nerangotees uš sawu maso skaitu, bosneeschi un Herzogowineeschi prata aisstahwet sawu patstahwibu un 14. gadu simtara widū atšwabinajās arī no serbu kundšibas. Kad atnahza no Asijas turki un sahla postit Balkanu pussalu, tad lihds ar zitam slawu tautam pret teem zihnijās arī bosneeschi. Kanjā pee Rossowas lauka 1389. gadā, kad tika išschirts Serbijas Karalistes liktenis, bosneeschu bij ap 30.000 zilweku. Reskato-tees uš to, ka kanja beidsās ar slawu sakauschanu un serbi tika padoti turku sultana warai uš weseleem tšhetreem ga- deem, bosneeschi aisstahweja sawu semi no turku eebrušchana- nas. Bet drihši sahlas turkeem karsch ar Ungariju, un Bos- nija stahweja zelā uš scho walsti. Turki atnahza ar leelu kara spēhlu, sakahwa madjarus (ungarus), išpostija Bosniju un noteesaja uš nahwi winas pehdejo karali Stefanu 7. No ta laika Bosnija un Herzogowina bij peeweenotas Tur- zijai. No sahsuma winas tika walditas no pašchu eeweh- rojameem laudim, kuri pahrgahja Muhameda tizibā, un weh- laš no tahdeem, kuri išpelnijās turku sultana šchehlastibu. Bet taš turpinajās tilai lihds tam laikam, kamehr Turzija karoja ar Ungariju; bet tiklihds kari beidsās, tuhlin turku waldiba sakausa bosneeschu preekšstahwju waru un suhtija sawus eerehdnus Bosnijas un Herzogowinas pahrwaldi- schanai.

Sa bofneescheem sem fawu magnatu preefchneeziabas ne-
krahjās wifai labi, tad tagad tapa wehl sliftaki. Bagatlee
magnati, kureem peeder gandrihs wifa seme Bosnija un Her-
zegowina, turpinaja went no tautas zil til spehja, bet turku
eerehdai panehna wifu, kas pahri palizis.

Stahwolkis schos apgabalos wairaf gadu simtemis bij
breesmigs, daudj sliftaks, neta stahwolkis Serbija, tur eef-
schejo pahrwaldi turki tomehr atstahja serbeem. Tas wareja
lihdinatees tikai ar bulgaru stahwolk, tur turki tapat ap-
speeda un mozija laudis.

Wairaf reises bofneeschi un herzegowineeschi mehginaja
nomest no ferwis turku juhgu un sadumpojās. Bet dumpji
tika apspeesti un teem katreij sekoja semes ispositschana, aji-
nis pluhda strauhem un mozibam ween gala nebij. Beidlot
usleesmoja pehdejais dumpis Herzegowina 1875. gada. Dum-
pineeskeem drihji peeweenojās Serbija un Melnkalne, bet weh-
lal Turzijai peeteja karu ari Kreewija.

Pehz uswareta kara Bosnijai un Herzegowinai, ka to
wehlejas pate tauta un kreewu waldbiba, wajadseja tapt pat-
stahwigam un dabut pafchwaldbibu, bet pateizotees Wahzijas
stipram eespaidam Berlines kongresā, tur tika ischakirts wifu
flawu liktenis, abi schee apgabali tika atdoti, ka augscha so-
zits, Austrijas pagaidu pahrwaldischana un wina tos bes ko-
weschanas eerehna ar kara spehku.

Tuhlin pehz Austrijas kara spehka eeraschanas schajos
apgabalos muhamedanu eedsihwotaji sadumpojās un Austri-
jai wajadseja west ar teem ihstu karu, kas prajija miljigus
isbewumus un 200.000 wihru leelu armiju. Apseeduse dumpi
Austrijas waldbiba spehra wifus solus, lai fajtittu eedsihwo-
tajus pee wofam un lahjam un preefch tam aissuhtija tur
daudj eerehdau un wehl daudjaf speegu.

30 gadus Austrija waldbija pahr Bosniju un Herzego-
winu un nemaj negribeja atdot atpaka Turzijai schas pro-
winzes. Wina gaidija tikai gadijumu, lai galigi tas peewe-
notu leisaristei. Gadijums nahza un pee tam loti isbewigs.

Kad Turzija 1908. gada notika pahrgrasibas un wal-
dbiba bij aissnemta no eewestās konstituzijas, Austrijas wal-
dbiba pasinwoja wifai pasaulei par Bosnijas un Herzegowinas

galigu peeweenofchani Austro-Ungarijai. Tahdâ kahetâ schi kanfarainâ walstš wehl reiš israhdijsa fawu nepahršpehjamu gribu sagrahbt fawâš rofâš flawu semes.

Bosnijas eedšiwotaji runâ horwatu walodu, tapehž horwatu partijai radâš zeribas nodibinat Zeelo Horwatiju, kurâ eedotos wiši apgabali, kur runâ horwatiški, t.i. Horwatija, Slawonija, Dalmazija un Bosnija. Sahlâš agitazija: šapulges, runas, šazelschanâš.

Tas ustrauža Austriju un Ungariju, bet horwati par wahrdeem un wehleschanos tahlaš negahja. Wišnemeerigatâ no wišam walstš prowinzem tomehr palika Bohemija. Žeetuški nešdewibu fawâš prasibas par Bohemijas karalistes neatkaribas dibinašchani, tschechi eenehna fawâš deputatu weetas reichsratâ, eebildami, ta wini atšahjot šew teesibas wehlaš atkal eekustinat jautajumu par Bohemijas karalisti. Un tai pašchâ laiškâ Bohemiju tureja ustraukumâ te tschechu uštahšchanâš pret Austrijas waldbibu, demonstrazijas un manifestazijas, te šadurfmes šarp tschechu un wahžu študenteem Bohemijas galwas pilšehtâ Pragâ, te šadurfmes ar wahžeešcheem landtagâ, te šildas školâš jautajuma dehl. Bet ihpašchu nemeeru šazehla Austrijas waldbibâ jauntšchechu partijas peedugšchana.

Weztšchechu partiju šastahdijsa aristokrati, kuri pilnigi apmeerinajâš ar teesibam, šahdas teem dewa konstituzija, un gandrihš atteižâš no agratâš programâš, kura prašija Bohemijas karalistes neatkaribu, šabeedribu ar Kreewiju un žihnu pret Wahžiju. Jauntšchechi bij demokratiška partija, tee afsina programu, šastahditu no weztšchecheem, un peeweenoja tai prasibas par wišpahrejâm wehleschanâš teesibam, prešes un šapulšchu brihwibu un armijas pamâšinašchani. Wini weda energifku agitaziju, šarihtoja mihtinus, demonstrazijas un manifestazijas par godu Kreewijai un Franzijai. Reichsratâ jauntšchechi atšehihrâš ar loti ašam runam un trošchnainâm šženam un laida walâ wišus tos panehmeenus, šahduš leetoja tautâš mîšas.

Šem šabeedribâš domu špeedeena waldbiba beidsot nolehma išwešt wehleschani reformu un paplašchinaja eedšiwotaju teesibas.

Galizijâ polu partija bij pilniga fainneeze. Polu aristokratija tur ir warena, bet rusini fastahda lautu eedsihwotajus un atrodas pilnigâ atfaribâ no polu muischneekem. Zihna sâje tika westa starp poleem un rusineem galwenâ kahrtâ skolu un walodas deht. Tizibas zihnas gandrihs nebij, tapehz ka leelafais wairums krewu bij uniatî, t. i. pareistizigee, kuri daschâ sinâ weenojuschees ar katolu basnizu. Tahdâ sinâ Galizija nedarija waldibai nelahdas raises.

Bes nemeerigâs Bohemijas un trofschnainâs Horwatijas Austro-Ungarijas eefschejâ pahrwalde nedarija keisaram Franzim Josefam leelas ruhpes. Taisniba, trejsabeedriba, kuru winsch parastija ar Wahziju un Italiju pret Franziju un Krewiju, speeda weenmehr winu brunotees, lai nepaliktu pakal faweem beedreem. Schai sinâ Wahzijas keisars Wilums 2. bij pagehrigs un stings. Bet kaut gan Austrijas eedsihwotaji steneja sem daschado nodoklu nastas, tomehr dewa nau du un saldatas, jo wairaf tapehz, ka Ungarija pilnigi peekrita Austrijai pee sabeedribas flehgschanas. Galizija polu aristokratijas personâ ari peekrita tai, un nemeerâ bij tikai Bohemija, kura nemihl wahzeeschus un teezas us Krewiju. Par to Franzim Josefam atalgoja Rumaniya un Bulgariya, kuru karaki, Karlis un Ferdinands, zentâs tumotees Austrijai. Ar Rumaniju jau tika noslehgtâ sabeedriba un Bulgariya ari nebij taklu no tam. Pamudinats no Wikuma 2., Franzs Josefs zentâs eeguhf eespaidu pahre Balkanu pussalas n alstint un netaupija lihdsellu, lai scho eespaidu nostiprinatu. Peemehram Albanijâ dumpja laikâ tika eewesti eerotschi no Austrijas un dumpja wadoni apbehrti ar nau du. Wiswairaf wehribas Austrija peegreesa Melnkalnei un Serbijai; ihpaschi Serbijai, kuru Austrija sen buhtu aprijuse, ja to atkautu Krewija. —

Pehdejâ Balkanu karâ, kuru weda Turzija ar Serbiju, Bulgariju, Melnkalni un Greekiju, Austrija wairaf reises tihkoja eexamt ferbu galwas pilsehtu Belgradi un buhtu ari to isdarijuse, ja nebaiditos no Krewijas, Franzijas un Anglijas. Wahzija winu labpraht pabalstittu schai sinâ. Austrijas zenschanâs atspeest Krewiju no Balkanu pussalas un atnemt winas eespaidu us Balkanu masam walstinam parah-

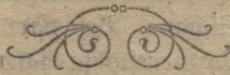
das gluschi slaidri un atrod apstiprinajumu Vilumâ 2. Un wezâ Austrijas keisara politika naw bes eespaida. Beeteel atzeretees, ka pat Serbija, kura til dauds pateizibu parahdâ Kreewijai, tikko nenoflehdsja sabeedribu ar Austriju. Bet ne noteiktais stahwoflis, kahdu eenehna Bulgarija, tagad, kad pļofas karjch, no kura atkaras slawu nahkotne, parahdas jchâs walsts, kuru darija stipri Kreewija, teekshanâs us slawu eenaideeku — Austriju. Bes tam Bulgarijas usbrukumâ sawai beedrenei Serbijai pehz kopejâ kara ar Turziju newar neredset tās pašchas Austrijas roku, kurai noderetu Serbijas sakauschana un isdalijchana. Bet par laimi tas neisdwâs.

Tomehr Austrija neatstahja sawus eekaroschanas nodomus. Kara partijas preekshgalâ, kura šalka pehz kara ar Serbiju un Kreewiju, stahweja Austrijas kronprinzis Franzis-Jerdinands, kurch pehdejâ laikā bij stipri tuwinajees Wilumam 2. Wezais Franzis-Josefs, nospeests no wezuma un gimenes nelaimem, bij jau islaidis waru no jawâm rokam un to isleetoja energiskais kronprinzis Franzis-Jerdinands, kurch dsiki eenihda kreewus un wisus slawus. Neweens nešchaubijâs, ka wina uslahpschana us Austrijas trona tuhlin tiks atsihmeta ar karu pret Kreewiju.

Bet liktenis spreeda zitadi. Franzis-Jerdinands krita no ferba rofas kopâ ar sawu laulato draudseni, kad winsch eebrauza us woinibam Sarajewâ, Bosnijas galwas pilsehtâ. Slepawwa bij Austrijas pawalstneeks, bet tomehr serbs, un Austrija nospreeda, ka par to jaatbild wisai serbu taukai. Tuhlin pehz slepawwibâs jahlâs serbu kauschana Austrijâ, bet Serbijai tika peesuhstita pawisam neispildama prasiba, laist Austrijas ismekleschanas teesneschus Serbijâ. Tahdu prasibu Serbija atraidija un Austrija tuhlin suhtija turp sawus kara pulkus, neraugotees us Kreewijas, Franzijas un Anglijas karstu wehleschanos isbeigt leetu meera zelâ.

Netas newareja lihdsset. Austrijai wjadseja kara, lai tas maksatu ko maksadams. Pats tagadejâ kara eemesls tishcham isdomats no Austrijas, lai tikai šazeltu karu ar Serbiju un tamlihdj ar Kreewiju. Un sche redsama ta pate roka, šaschnaugta brunotâ duhrê, Wilumâ 2. duhre, kurch wada

vezo Austrijas ķeizaru Franzi-Jozefu uš ļaunu un neprahtigu
lectu, kura draud ar krišhanu un bojā eeshanu vira kan-
karainai valstij.

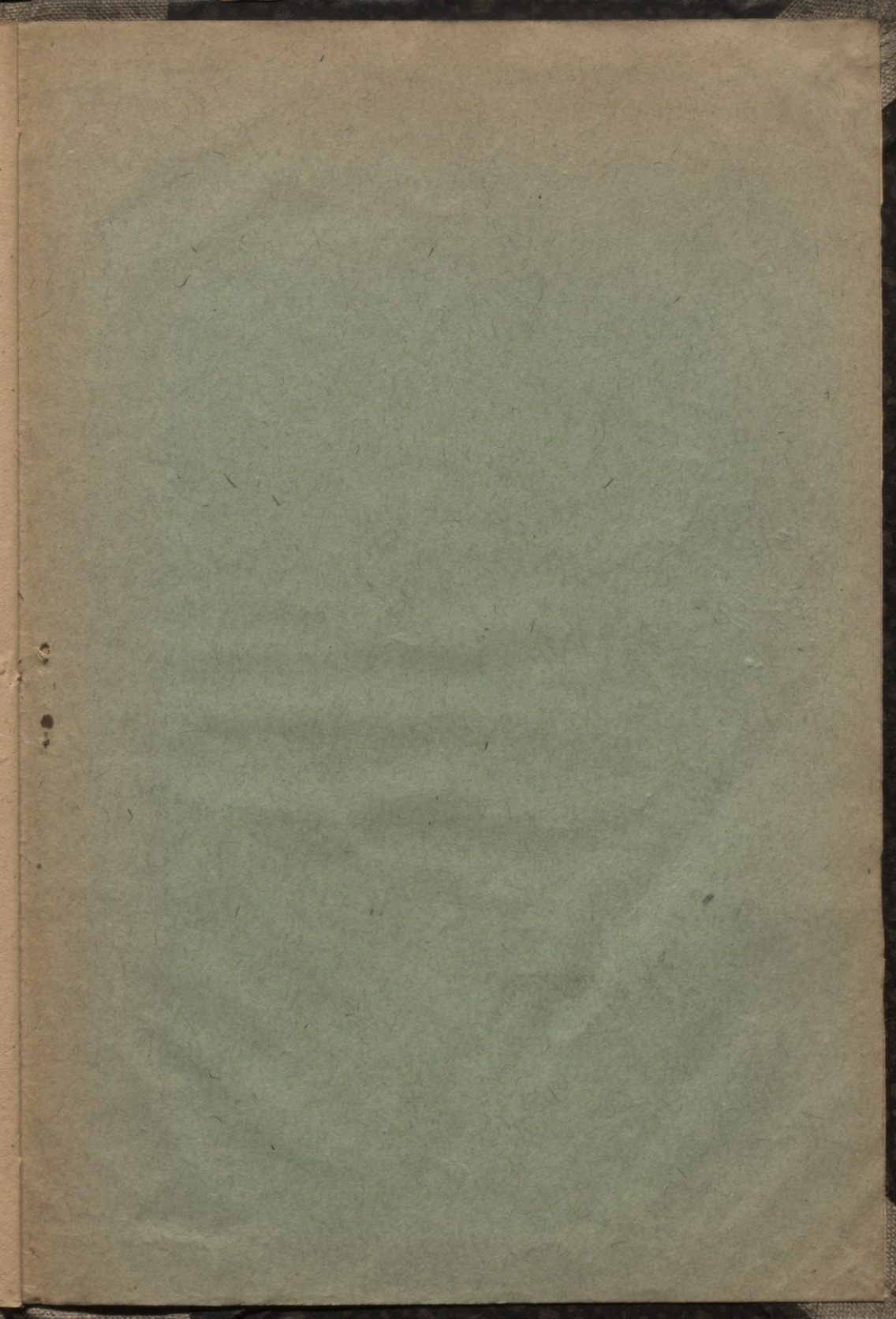

Lo. 2234.

Дозволено цензурою 7 октября 1914 года.

Печатано въ типографіи „Грудь“, Рига, Паркевал ул. 3.

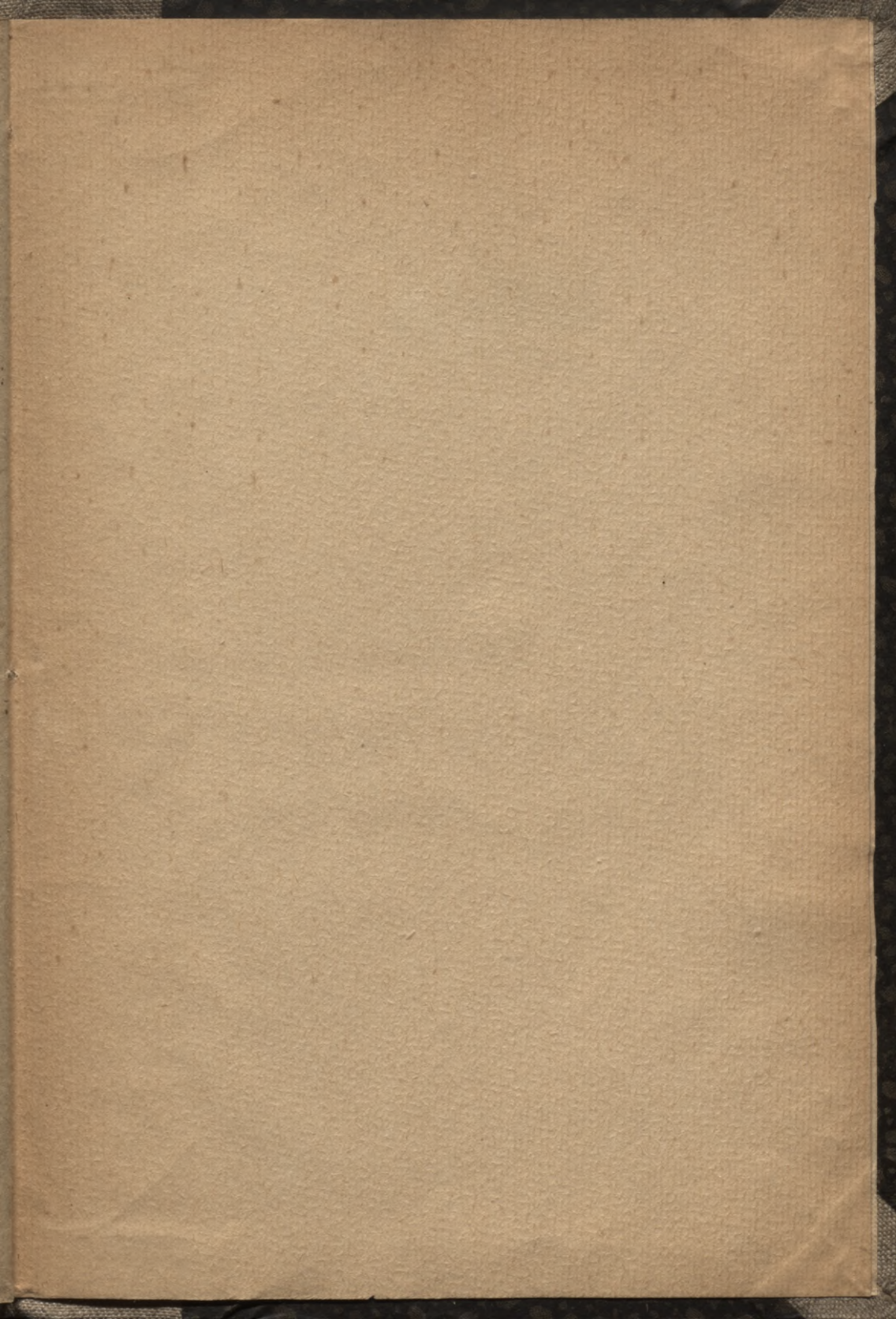
A 54

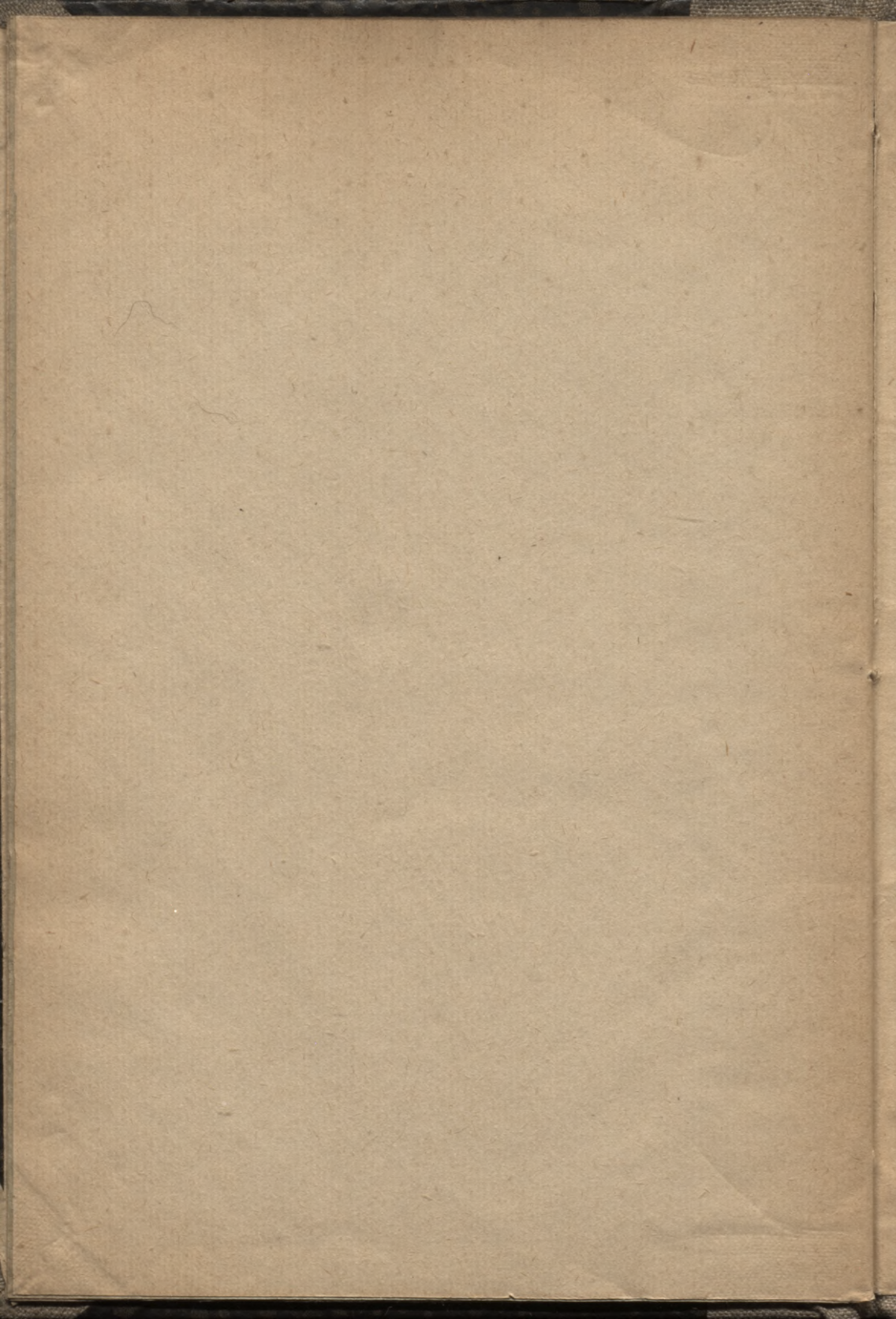
20

215

Sp. 2234.

LATVIJAS NACIONĀLĀ BIBLIOTĒKA

0309069146